

Introducció

És el mes d'agost del 1936. És negra nit a Casp. Nit de silenci, de xafogor, de penombres i de llums a mig gas. És una nit de pors. Ningú no piula. És la guerra, o el que sigui que es cou des del 18 de juliol.

El poble aragonès és ara en mans de les milícies anarquistes arribades des de Barcelona, eufòriques després de derrotar els militars rebels a la capital catalana. El general de la Guàrdia Civil Negrete, colpista triomfant a Casp en primera instància, ha estat abatut.

Els milicians que controlen la localitat imposen la seva lògica. Hi ha afusellaments. Impera un nou ordre, l'ordre de la Columna Ortiz, el que marquen els anarquistes. Però els colpistes són a prop. Saragossa segueix a les seves mans. Tot és possible. La situació és incerta. Les notícies són confuses, com ho és tot quan hi ha trets i el món que has conegut tota la vida s'enfonsa, cau a trossos.

Els franquistes poden atacar en qualsevol moment, i tornar a fer-se amb el control de la localitat. I així transcorre la nit, a poc a poc, mig en vetlla. Tothom dorm, o ho fa veure, en aquesta nit de finestres mig obertes, de mirades amagades, de persianes aixecades a la força.

De cop i volta, se senten crits tumultuosos i trets a l'aire. Se senten arreu, per tot el poble. La cridòria s'estén ràpidament, cada cop més alta i més clara. Són proclames colpistes. Un grup d'homes corre pels carrers cridant visques a Espanya i a la Ver-

ge del Pilar. Ocults darrere dels finestrons o estirats a terra, intentant veure alguna cosa sense ser vistos, a Casp tot fill de veí tafaneja a veure què passa.

«Ja tornen a ser aquí», diuen, «han tornat a entrar.» N'hi ha que resen en veu baixa, amb els llavis segellats.

La majoria calla i guipa el carrer. «¡Viva España, viva la Virgen del Pilar!» Hi ha més trets, cada cop més trets, més a prop, més forts, més secs, més sords. «¡Muera la CNT, muera la FAI!» A les cases ningú no es mou. O gairebé ningú.

Són ben pocs els que surten al balcó i se sumen, exaltats, a les proclames colpistes. «¡Viva España!», clama un caspolí excitat, nerviós, en samarreta i calçotets, de dalt d'un balcó estant. Altres, només uns quants, surten al carrer amb entusiasme, disposats a sumar-se als rebels, falangistes i guàrdies civils que, segons sembla, tornen a campar pels carrerons de Casp sense que els milicians els parin els peus. Ara és la seva. Obren la porta de casa, i sense pensar-s'ho gaire marxen carrer avall tot cridant visques a la Verge del Pilar, tot empunyant les armes que tenien amagades, disposats a qualsevol cosa, disposats a matar, disposats a morir. «¡Abajo la República!»

No són més de quatre o cinc els que han sortit al carrer. Quatre o cinc que han caigut a la trampa. Quatre o cinc que han estat detinguts i afusellats immediatament, allà mateix, en qualsevol racó, sense judici, vista prèvia ni altres romanços burocràtics. Han estat afusellats per feixistes, per rebels. Per il·lusos.

Han caigut com conills, han estat caçats pels de «la calavera». El parany ha estat obra de Fresquet i dels seus homes de la Brigada de la Mort, milicians anarquistes arribats des de Barcelona a finals de juliol i convertits en els amos de Casp i del Baix Aragó, amb l'espasa justiciera de la revolució en marxa, sense aturador.

Perquè eren ells, els anarquistes, els que cridaven visques a Espanya i a la Verge del Pilar, en aquesta nit de plom i de gallet

fàcil. Perquè tot ha estat un joc per fer sortir del cau els facciosos emboscats.

I Fresquet es retira satisfet, i amb uns quants feixistes de menys. El parany ha estat molt del seu estil: ben pensat i, alhora, inesperat i per sorpresa, molt aparent. Efectiu. Gairebé perfecte. Amb mètode. Amb públic. Com qui juga. A la llum de la lluna.